

Den sista runan 32 t och det efterföljande vertikalstrecket utgöra möjligen början av tr[ik]dreng, ack.

Transskription:

— k — — — — — setti stein eptir Ka(rla) . . . r sin d. . . .

Översättning:

— k — — — — — satte stenen efter Karle, sin . . . r, d. . . .

35. Replösa. Ljungby sn. Sunnerbo hd.

Pl. XXIV, XXV: 1; Fig. 13.

Litteratur: Rogberg: Hist. Beskrifning om Småland s. 424; Hilfeling: Resa genom Småland mars 1792 (Fm 57:1) med teckningar; Sjöborg: Samlingar Tom III ss. 119, 188 f., teckningar fig. 170, 194; Liljegren: teckning i LfB; L. 1265; Stephens i Aarbøger f. nord. Oldk. 1875 s. 365 ff. med teckning, sign. Magnus P.; Bugge i V. H. A. A:s. Månadsblad 1877 s. 533 f. och i Runverser s. 239 ff; Vistrand i N. Sm. Ark.; Ihrfors: Smol. sacra III s. 307 med teckning; Friberg i N. Sm. Ark.; v. Friesen i N. Sm. Ark.; Kinander i Småländska Hembygdsböcker II s. 46; O. Lidén: Bidrag till Ljungby köpings historia s. 9 med foto.

Denna runsten, som både genom sin inskrift och den närbelägna stensättningen är en av de märkligare i Småland, har, som synes, redan tilldragit sig stor uppmärksamhet. De teckningar, som finnas i Sjöborgs Samlingar, skola enl. Ennes (Fm 61) vara utförda av Liljegren, vilket emellertid ej är fallet. De visa däremot starkt beroende av Hilfelings teckningar men avvika på ett par punkter från dessa. Liljegrens teckning, som är mycket förtjänstfull, är införd i LfB. Vistrands teckning är utförd på platsen men med stöd av Stephens läsning, till vilken Vistrand hänvisar.

Stenen kallas i litteraturen vanligen Sickingestenen. Den har emellertid sin plats i Replösa by på ett gårde, som hör till gården Björket och gränsar in till Sickinge. I Rogbergs Hist. Beskrifning om Småland, tryckt 1770, uppgives s. 424 visserligen, att stenen står »Uti Sikänge gjärde», men redan Hilfeling 1792 omnämner den såsom »Sickingestenen eller rättare Replösastenen som liggande i dess giärde nära Sickinge». Lokaluppgiften hos Rogberg kan bero på ett misstag, som är lättförklarligt genom stensens närbelägenhet till Sickinge. På en karta i Lantmäteristyrelsens arkiv, ritad 1823 av O. Lagergrén, kallas platsen »Reesestens Åker», ett gårde väster om den landsväg, som här går fram, mellan denna och Lagan. Avståndet till landsvägen är 10 m., till ån ungefär 300 m. Inskriften är vänd mot öster.

Söder om runstenen stå fyra stenar utan inskrift, vilkas placering inbördes och i förhållande till runstenen framgår av pl. XXIV och planritningen fig. 13. Avståndet mellan runstenen, nr 1 å planritningen, och den närmaste bautastenen, nr 2, är 16 m. Stenarnas höjd är: runstenen 178 cm., stenen nr 2 155 cm., nr 3 99 cm., stenarna 4 och 5 båda 97 cm.

Den östligaste av bautastenarna, nr 5 å fig. 13, har blivit inbyggd i den stengärdesgård,

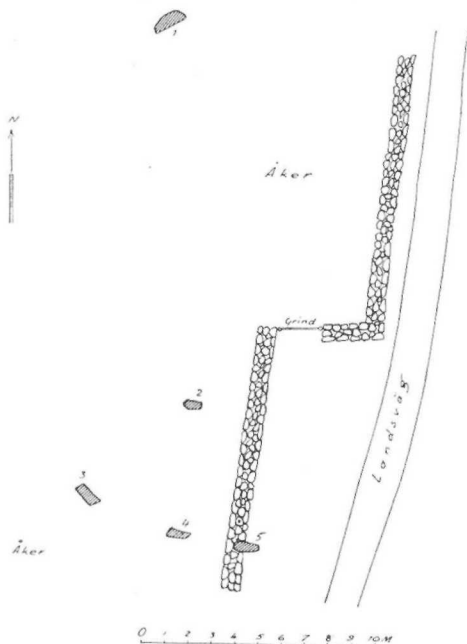

Fig. 13. Sm. 35. Replösa. Stensättningen och runstenen. Planskiss.

som, sträckande sig i nord-sydlig riktning, inhägnar åkern på denna sida. Stenen står på gärdesgårdens yttersida, genom sin upprättstående ställning och sin form tydligt skild från andra stenar, som höra till muren.

Bautastenarna vid Replösa ha haft en bestämd inbördes ordning och utgöra sannolikt resterna av en skeppssättning. En sammanbindningslinje mellan de tre längst i söder belägna stenarna, som äro ungefär lika stora, blir bågformig. Likheten med den ena sidan av en skeppssättning är tydlig. På motsatta sidan finnes endast en sten kvar, nr 2. De övriga ha sannolikt blivit bortröjda vid odling. Åtskilliga stenar kunna ha hamnat i muren. Avståndet mellan stenarna 2 och 4 är 5,5 m.

Något längre mot söder, inom Replösa ägor, låg förr en bro över Lagan, Sallebro, den äldsta i sitt slag och länge den enda inom socknen.¹ Landfästena finnas ännu i behåll, liksom också den gamla landsvägen på ömse sidor om floden. I runstenens omedelbara närhet delar sig landsvägen och sänder en gren mot de tätbefolkade bygderna Tutaryd och Ryssby och en norrut in i Berga socken. Den sistnämnda är på båda sidor kantad av gravfält, det ena efter det andra, från Sickinge i Ljungby till Åby i Berga.

Runstenen och stensättningen befinna sig i jämn terräng. Några tiotal meter längre öster ut går i nord-sydlig riktning den nedan omnämnda grusåsen, som här höjer sig betydligt över den omgivande terrängen. På åsen, som överst krönes av en brant kulle, finnas vidsträckta gravfält. Överst på den nämnda kullen märkes en stor gravhög, uppförd av sten och jord, och bredvid denna en liknande. Nordväst om denna plats ligga i en rad tre högar på några få meters avstånd från varandra, en av dem en mycket stor gravhög med kraftig ringgrop omkring och två stora långoval. Rester av stensättningar finnas omedelbart intill. En liten bit norr om den sistnämnda gruppen av gravar ligger en stor rund hög och omedelbart därintill en stor avlång. Även här finnas rester av stensättningar. Söder om de nu beskrivna högarna utbreder sig ett sammanhängande gravfält med ett 50-tal runda högar av i allmänhet medelmåttig storlek. Där lägger man särskilt märke till en gravhög av omkring 45 meters omkrets, tangerad av 9 mindre omkring densamma placerade gravkullar. Med avbrott för en del odlade områden fortsätter sedan gravfältet vidare söderut.

Att man, såsom här vid Replösa, finner en skeppssättning i närheten av en runsten är ej ovanligt. I ett fall framgår det av inskriften, att runstenen och skeppssättningen rests samtidigt och alltså tillsammans utgjort ett gravmonument. Inskriften på den danska Tryggevældestenen, D. R. III: 9 (vol. II), berättar nämligen, att Ragnhild Ulvs syster **sati | stain | þansi | auk | karpi | hauk | þansi auk | skaip | þaasi auft kunulf | uar sin |**. Den *skeið*, som inskriften talar om, är nu fullständigt förstörd, men vid Glavendrupstenen, vars inskrift visar stora överensstämmelser med Tryggevældestenen, funnos ännu på 1870-talet betydande lämningar av en oval stensättning, vid vars ena ända runstenen varit uppställd.² I Skåne var det vanligt att monumenten bestodo av flera stenar än den runristade.³ Vid Lundby i Lids socken i Södermanland upptäckte Dybeck i en ståtlig omgivning av andra fornlämningar en kullfallen runsten vid den östra spetsen av en skeppssättning.⁴ Vid Tuna i Västerhaninge i samma landskap står en runsten vid foten av en gravhög och har på sin andra sida slutstenen i en skeppssättning. Dybeck antager, att runstenen och skeppssättningen rests samtidigt med att högen uppkastades.⁵ Vid Lungersåsen i

¹ O. Lidén: Bidrag till Ljungby köpings historia s. 6 ff. jämte skriftliga kompletterande upplysningar från folk-skoleinspektör Lidén. De följande notiserna om de arkeologiska förhållandena i runstenens närhet härröra från samma källa.

² D. R. vol. II s. 374.

³ D. R. vol. I sid. x.

⁴ D. 8:o I: 46 med avbildning, Sö. 131.

⁵ Dybeck a. a. I: 14, planritning bilagan I, Sö. 244.

Närke står en runsten, L. 1025, mitt inne i en skeppssättning av kullerstenar.¹ En annan av de ståtliga runhällarna i Lagadalen, Sm. 33 Hamneda gamla kyrka B, har, enligt vad dess inskrift berättar, utgjort en del av ett större monument.

När runstenen ingår i skeppssättningen som en del av denna, kan man antaga, att hela anläggningen kommit till på samma gång. Replösastenen är fristående i förhållande till stensättningen, och det kan ej med säkerhet fastställas, om de rests samtidigt. Det ståtliga intryck, minnesmärkena vid Replösa ännu i deras ramponerade skick göra, harmonierar med inskriften, vars ordalag också ge en antydning om den makt och glans, som i livet omgivit Replösaätten.

I Ljungby finnas ytterligare tre skeppssättningar, nämligen på en höjd öster om gården Näs.² Dylåka stensättningar på den skandinaviska halvön tillhöra i huvudsak vikingatiden.³

Runstenen är 178 cm. hög, 80 cm. bred vid basen, 20—22 cm. tjock. Runorna äro 13—14 cm. höga. Inskriften lyder:

1	5	10	15	20	25	30	35	40	45
: kutraþr : karpi : kubl : pisi : iftir : astrap : fapur : sin : þan : fritu : ak :									
50	55	60	65	70	75	80			
þih : na : bistan : ira : f—n : ip— : forþum : ufari :									

Nr 4 är r. Övre delen står på en upphöjning i stenens yta och är vidare och otydligare än övriga delar av runan men fullt läslig. Av nr 5 a ser man endast bistaven och huvudstavens topp. 18 i har av Hifeling felaktigt lästs a. Möjligen skulle läsningen e kunna tänkas, då en liten grop finnes på huvudstaven, men den är mycket grund och liten och kan knappast fattas som en punktering. 21 är i. Hifeling läste i, Bugge a, Friberg och v. Friesen läsa i. Någon säker a-bistav kan ej urskiljas. Tvärs över huvudstaven går en naturlig spricka, och ett litet stycke ovanför den finns en liten grop, som emellertid också är av naturen. 32 är f. Mitten av huvudstaven och övre delen av bistavarna ha vittrat bort. Nr 49, som är ett tydligt k, har först av Bugge lästs så. Efter 52 h är ett skiljetecken. Runorna efter 63 ha missuppfattats av de äldre undersökarna. v. Friesens läsning : fin : ipi : forþum : är otvivelaktigt riktig. Redan Bugge antecknade om nr 64: »Første Rune er sikkert f.» Jag ser av denna runa hela huvudstaven. Den inre bistavens början och slut äro tydliga, fast vidgade. Denna stavs mellanparti är ej lika tydligt men kan dock spåras. Av den yttre bistaven skönjer jag toppen och det mellersta partiet. Av 65 synes basen, av 66 n skönjes hela runan utom nedre delen. 67—68 ip stå på en förhöjning. 67 i är tydligt. Bugge höll denna runa för n, och en fördjupning tvärs över huvudstaven finnes, men denna är oproportionerligt svag i jämförelse med den tydliga huvudstaven. 68 är ett oförtydbart þ. Bugge läste u men antecknade: »Dog syntes anden Rune mig efter formen at kunne være þ.» Av 69, som sannolikt varit i, synes övre och nedre delen, men mitten av runan, som gått över den förhöjning, på vilken 67—68 stå, är borta. 70—75 forþum läste Stephens karþum, Bugge farþum, L. garþum med de tre första runorna kursiverade, men på teckningen i LfB är nr 70 ett f, varefter följa två huvudstavar utan bistavar, därefter þum. 70 f är fullt tydligt, fast ett litet stycke vid mitten av huvudstaven är borta. 71 o är något svagare men fullt säkert. Huvudstaven på 73 är ganska svag men synlig. 75 m är punkterat. 76—80 ufari lästes så redan av Hifeling.

I 1—7 kutraþr kan u vara tecken för ø eller möjligen o~u.⁴ Namnet är ej förut belagt vare sig på östnord. eller västnord. område, men båda sammansättningslederna äro kända, den förra

¹ Hofberg: Nerikes gamla minnen s. 81 ff.

² Kjellmark: Kronob. läns fornl. s. 102.

³ Almgren i Nordiska Studier tillägnade Ad. Noreen s. 311, Montelius i Minnesskrift utg. av Ystads Fornminnesförening 1917 s. 41 ff.

⁴ Ang. utvecklingen av Gaut- i Gustav och andra namn se v. Friesen i NoB VIII s. 63 ff., Läffler i NoB XIII s. 120 ff., Sahlgren i NoB XVII s. 69 ff. och hos dessa författare cit. litt.

t. ex. genom de fsv. namnen *Göt*, *Götmar*, *Gøtrik*, *Gøtstaf*, *Gøtulf*, den senare genom det andra personnamnet i denna inskrift 26—31 **astrap**.

Ang. 8—12 **karpi** se s. 61, ang. 13—16 **kubl** se s. 61 f.!

26—31 **astrap**, ack. av ett *Āstrāðr*. Detta namn, som ej förut är belagt i fsv., påträffas i fvn. en gång, i Knytlingasagan, där det bäres av en dansk man. I fda. är namnet nämligen vanligt och förekommer redan i runinskrifterna i formerna **osrapr**, **ostarpr**, **astret**.¹ Det ingår i det skånska ortnamnet *Aastratorp* (1624) nu *Åstradtorp*, och personnamnet *Åstrad* brukas enl. Falkman »ännu (d. v. s. 1877) bland skånska allmogen».² I **osrapr** d. v. s. *Āsrāðr* utvecklas ett *t* mellan *s* och *r* på samma sätt som i (*Āsfrīðr* >) *Āsrīðr* > *Astrid*.³ Noreen a. a. antager, att dylikt *t*-inskott även förekommit mellan *s* och *l*, t. ex. i *Ās(t)lākr*, *Ās(t)leifr* »(oder ist hier association mit *ást* liebe anzunehmen?)» Dylik växling mellan *Ās*- och *Āst*- som förled i sammansatta personnamn inskränker sig emellertid ej till de fall, då den senare leden börjar med *r* eller *l*. Man finner i fvn. även *Āskell*: *Āstkell*, *Āsný*: *Āstný*.⁴ I fsv. förekommer *Asmodh* (i ortnamnet *Asmopabopahult*): *Astmuðar*, *Asulphus*, *Asolfuer*: *Astholphi*, *Asuidus*: *Aastuedh*.⁵ *Āst*- utvecklas sannolikt ljudlagsenligt under vissa förhållanden, t. ex. i namnen *Āstrīðr* och *Āstráðr*, där det slår igenom och blir allenarådande, och från dessa namn överföres formen *Āst*- till andra, där den egentligen ej hör hemma och där den förekommer helt sporadiskt till omväxling med *Ās*-.

Faderns och sonens namn ha alltså gemensam senare led men olika förleder, ett exempel på den kända »variationsprincipen» inom namngivningen.⁶

50—54 **pih**: **na**, *þegna*, gen. pl. av *þegn*. Ordet *þegn* förekommer i de svenska runinskrifterna dels som appellativ, nämligen i Västergötland, Småland och Södermanland⁷, dels som personnamn, t. ex. i Uppland, där det endast brukas i denna funktion⁸, Södermanland och Småland, t. ex. L. 1240 från Sandsjö sn i Västra härad. I Danmark och på västnord. område, där appellativet *þegn* förekommer, synes ordet ej ha brukats som namn. Appellativet *þegn* förekommer i runinskrifterna ofta i förbindelserna *góðr þegn*, *harða góðan þegn* o. s. v. *þróttar þegn* läses på Sö. 90, 112, 151, 170. *þegn* användes om äldre män, om yngre (ogifta) brukas *drengr*. Att »tegnar» och »drängar» alltså utgöra skilda åldersklasser leder tanken till de ynglingalag, manförbund och kultlag, som utgöra det primitiva samhällets organisationsformer även i vårt land och av vilka spår ännu finnas i folktraditionen.⁹

I Sverige finnas åtskilliga *Tegnaby* jämte *Svenneby*, *Rinkaby*, *Karleby* o. s. v., orter som ägts av eller varit samlingsplatser för tegnar, svenner o. s. v. Namnens verkliga innebörd är ej klar, men de ha av åtskilliga författare satts i samband med en förhistorisk klassindelning av något slag.¹⁰

S. Aakjær har i en intressant utredning framställt en hypotes, att orden *þegn* och *drengr* under vikingatiden i Norden betecknat stormän av samma slag som de engelska *þegnas* och *drengs*, ett slags kungliga vasaller, vilka innehade jord som förläning, varmed vissa skyldigheter

¹ D. R. Registret s. XL.

² Ortnamnen i Skåne s. 192 not 2.

³ Noreen: Aisl. § 310: 2, 4.

⁴ Se Lind: Dopn.

⁵ Se Lgr-Brate.

⁶ Wessén: Namnstudier s. 5 ff.

⁷ Brate i Ark. f. nord. fil. 1913 s. 192.

⁸ Se Dieterich s. 74 f., 76!

⁹ Ekblom i Zeitschr. f. slavische Philologie 1933 s. 12 ff. Ang. dylika sammanslutningar se S. Erixon i Flodström: Sveriges folk s. 397, Fataburen 1921 s. 95 ff.

¹⁰ Hellqvist: Ortnamnen på -by s. 77 ff, Lindroth i Skrifter, utg. av Inst. för ortnamns- och dialektforskning vid Göteborgs högskola I s. 58 ff, M. Olsen i Maal og Minne 1919 s. 96, Sahlgren i NoB VI s. 182 f, Jungner: Gudinnan Frigg s. 103, Lundahl: Falbygdens by- och gårdnamn s. 100 ff.

voro förbundna.¹ Vår kännedom om Sveriges inre förhållanden och samhällsorganisation under forntiden är mycket obetydlig på grund av bristen på källor, men spår finnas, som tyda på att ett förläningsväsen existerat vid en ganska avlägsen tidpunkt. I Västgötalagen omnämnas nämligen ländermän. De stodo i rang under biskoparna men över bönderna, från vilka de äro tydligt skilda: *Egho bōnder by .ok annan lēndir .mēn*², *æn lēnder mafer caller sik bōndæ .oc bōndæ callar han lēnden varæ .viti mēf tylfter epe .at han ær bonde .oc eig ær han lēnder at laghum varum .num fafer hans ær lēnder*.³ Alexander Bugge antager, att dessa västgötska ländermän, vilkas ämbetsvärdighet var ärftlig och vilka synas ha innehaft sin jord med annan rätt än bönderna, varit stormän av ungefär samma slag som de likabenenämnda norska.⁴ Dessa innehade jord som förläning av konungen och voro i gengäld dennes handgångna män och företrädde honom ute i bygderna. De hörde till konungens hird, vars ledande män de voro.⁵ Ej blott från det Norge närbelägna Västergötland äro dylika ländermän kända. På en sörmländsk runsten, Sö. 54, nämnas **lantburnia-man**, vilket uttryck anses motsvara det norska *lendbornir menn*⁶, fast, som påpekats, vår kunskap om dess innebörd i Sverige är mycket osäker. »Tegnar» och »drängar» skulle alltså enl. Aakjær ha varit stormän av liknande art, fast kanske ej med samma rang.

I de fsv. lagarna, där ordet *þegn* påträffas några gånger, är det emellertid endast en synonym till »man», medan de ovannämnda ländermännen den enda gång, de förekomma i en lagtext, ställas i tydlig motsats mot bönderna. Helt annorlunda med tegnarna. *þiængn* i Västgötalagen är motsatsen till *þral* (träl).⁷ Västmannalagen föreskriver, att dråp å barn, som nått 15 års ålder, skall sonas med *þiængs gældom*⁸, d. v. s. lika stora böter som för en vuxen fri medborgare, ej en storman av visst slag. Den föreslagna betydelsen kan tolkas in i de nordiska orden endast med stöd av kunskapen om de samtida förhållandena i England, men det är svårt att med säkerhet avgöra, hur stor överensstämmelsen varit mellan engelskt och nordiskt under vikingatiden i fråga om orden *þegn* och *drengr*. De kunna ha haft ett innehåll i England, som ej fanns i Skandinavien. Aakjærs hypotes kan, som författaren själv medger, ej bevisas. Steenstrup menar, att ordet *drengr* i runinskrifterna endast representerar en moralisk värdesättning, ej ett juridiskt fixerat begrepp, och varnar för att överföra den från några trakter i England kända betydelsen av detta ord till dess danska motsvarighet.⁹ Aakjærs förslag har vunnit anslutning av Erik Moltke¹⁰ m. fl.

64—69 **f—n: ip—**, rsv. *Finn-ēði*, dativ av det småländska bygdenamn, som i den antikvarisk-topografiska litteraturen vanligen har formen *Finnved(en)*. Det så benämnda folklandet utgör den sydvästra delen av Småland och består av häradena Sunnerbo, Västbo och Östbo.

De övriga äldre formerna av namnet äro: *Finnaithe* (invånarenamn) Jordanes 500-talet, den äldsta handskriften från 700-talet¹¹, **finhiþi** Forshedastenen o. 1025 enl. v. Friesen¹², *Finnēdi* (invånarenamn) Adam av Bremen o. 1070; denna form i de äldsta och bästa handskrifterna, A, från 1100-talet och o. 1200, *Findwedi* samme författare i handskriften B 1 a troligen o. 1440, skriven i Danmark, *Finwedi* samme författare handskrifterna B 1 b o. 1557, B 3^{d-f} slutet av 1600-talet och början av 1700-talet, B 5 1500- eller 1600-talet, C 2 utgåva 1595 efter en för-

¹ Acta phil. scand. II s. 1 ff.

² Schlyter: Corpus I s. 44.

³ Schlyter a. a. s. 183.

⁴ Vesterlandenes indflydelse paa nordboerne i vikingetiden s. 135 f.

⁵ Aschehous Konversationslexikon VI sp. 714, V sp. 214.

⁶ Alexander Bugge l. c., Brate: Södermanlands runinskrifter l. c.

⁷ Flera exempel hos Aakjær a. a. s. 13, som framhåller svårigheten att sluta något av exemplen i de fsv. lagarna.

⁸ Schlyter: Corpus V s. 146.

⁹ Festschrift til Kristian Erslev 1927 s. 67, noten.

¹⁰ Danske Studier 1934 s. 11.

¹¹ Monumenta Germ. Hist.: Auctores antiquissimi V:1 s. 59; jfr s. LXXIV!

¹² N. Sm. Medd. I s. 3 ff.

svunnen handskrift, *Finnedi* samme författare handskriften B 4 från 1500-talet¹, *finnedhiam* DS 89 år 1178—1201², *phinnethia* DS 119 år 1201—1223, *finwidiam* DS 543 år 1270, *Finwidie* DS 686 år 1279, *finnid* DS 1511 år 1306, *finuid*, *finuipi* Vidhemsprästens anteckningar 1325³, *Finnedhe*, *Finnadhe* DS ns 237 år 1402, *Finwidh* DS ns 133 år 1402, *Finuidiam* DS ns 372 år 1403, DS ns 337 år 1403, *Finnadhe* DS ns 212 år 1402, DS ns 676 år 1405, *Finuidhe* DS ns 410 år 1404, *finnidia*, *ffinvede* handskriften Kh 54 (papperscodex i Linköpings stiftsbibliotek), början av 1500-talet.

Formerna med *v* i senare leden bero på en omtydning och höra huvudsakligen hemma i skriftspråket.⁴ Den ursprungligare formen *Finnedhe* fortlever, som synes, ända in på 1500-talet och återger det folkliga uttalet.

Av de äldre tolkningsförslag till detta namn, vilka offentliggjorts, kan nämnas Kohts i Maal og Minne 1923 s. 161 ff. Vid en översikt av de norska ortnamn, vilka ha *Finn-* som förled, nämner denne författare även det svenska Finnveden, som han ställer i samband med folkslagsnamnet finnar (= lappar). *Finn-* i en del ortnamn betyder enl. Koht »troll» på grund av lapparnas trollkunnighet, och Finnveden jämföres med Tiveden. »Har Tiveden namn etter guden Ty, so er det inkje urimeleg i at Finnveden har namn etter trollvette» (a. a. s. 173). Att *Finn-* har en liknande betydelse i några av de ortnamn, som Koht räknar upp, förefaller ej otroligt. Huruvida den föreslagna tolkningen är tillämplig på svenska förhållanden är svårt att avgöra utan en närmare undersökning.

En annan teori framställes av Lindroth på flera ställen, utförligast i A. T. S. XX: 4 s. 36 ff och i NoB 1917 s. 41 ff. Förf. går igenom svenska ortnamn av typen Skedevi, Skäve o. s. v., som antagas innehålla gudanamnen Skade Skäddja, vilken gudagestalt visar drag, som peka till en främmande, snarast lappsk eller finsk miljö. I överensstämmelse därmed finner man enl. Lindroth i grannskapet av orter med de anförda namnen sådana, vilkas namn innehålla *Finn-*. Skeen, fsv. *Skædhen* i Annerstads sn sammanställs med *Finnaithæ*.⁵ Lindroths teori, tillämpad på Finnveden, innebär, att vi här nere före eller samtidigt med den germanska kulturen skulle ha haft en annan, uppburen av nomadiserande invånare, och vilken varit så stark, att den givit sitt namn åt landet. Denna främmande och från den fasta bebyggelsen helt artskilda kultur borde ha lämnat spår efter sig i de arkeologiska fynden, vilket den emellertid ej synes ha gjort. Mot den anförda teorien ha invändningar rests såväl av Karsten⁶ som av Noreen⁷ och v. Friesen.⁸ Jfr även Wiklund i Le Monde oriental 1915 s. 114!

Vid tolkningen av namnet Finland har även gjorts gällande av Lindroth⁹, Wiklund¹⁰ och Noreen¹¹, att detta namn, ej invånarenamnet finnar, varit det primära och att Finland i sin förled innehåller samma ord, som föreligger i det tyska bergsnamnet Finne, keltiska *penn*, »huvud», »topp». Ett dylikt stamnamn anses även kunna ha lösgjorts ur det sydsvenska Finnveden. Mot denna uppfattning har av Karsten anförts, på goda grunder synes det, att i fråga om Finland tillräcklig grund ej finnes för ett namn med betydelsen »berg», »topp», och att något germanskt ord *finne* med betydelsen »berg, bergskedja» ej heller är anträffat.¹²

¹ Adam v. Bremen: Hamburg. Kirchengeschichte, herausgg. v. Schmeidler, s. 255, s. VII ff.

² Jfr Nordberg i NoB 1926 s. 173.

³ Schlyter: Corpus I s. 288.

⁴ v. Friesen i N. Sm. Medd. VIII s. 8.

⁵ A. T. S. I. c.

⁶ Germanisch-finnische Lehnwortstudien s. 228 ff.

⁷ Spridda studier II s. 154.

⁸ N. Sm. Medd. VIII s. 17.

⁹ NoB 1917 s. 48 ff.

¹⁰ Indogermanische Forschungen 38 s. 112.

¹¹ Fornvännen 1920 s. 34.

¹² Fragen aus dem Gebiete der german.-finnischen Berührungen s. 63.

Några tolkningsförslag utgå från det antagandet, att vi i första leden av namnet ha att göra med en med verbet *finna* besläktad bildning, detta efter ett förslag av Hultman till tolkning av folkslagsnamnet *finne*.¹

Verbet *finna* har i got. formen *finþan*, isl. *finna*, ags. *findan*, fsax. *fīthan*, *findan*, fht. *findan*, *findan* »finden, erfahren, erfinden». Dit hör även fsax. *fāthi* »das Gehn», fhty. *fend(e)o* »Fussgänger, mhty. *vende* »Fussgänger, junger Bursche, ags. *fēða* »Schar Fussvolk», fhty. *fandōn*, ags. *fandian* »untersuchen», mhty. *vanden* »besuchen», fsax. *fundōn* »sich aufmachen nach», »streben», »gehn», »eilen», isl. *fúss* »geneigt», »willig», fsax. ags. *fūs* »schnell», »eifrig», »willig». Dessa ord höra till en ieur. rot **pent-* »treten», »gehen», och till samma rot hör även bl. a. lat. *pons* »Prügelweg durch Sümpfe», »Brücke», gr. *πάτος*, sanskr. *pánthā*, slav. *patъ* samtliga med betydelsen »väg». ²

I *finþan* är stammen *finþ-*. Då man redan hos Jordanes finner skrivningen *Finnmaithe* och assimilationen *nþ > nn* antages ha skett tidigast i slutet av urnordisk tid³, har en annan förklaring måst sökas till utvecklingen *nþ > nn* i Finnveden och Finland. Man har antagit, att här genom en bildning med *no*-suffix eller av annan orsak uppstått en förbindelse *fenþn*, där *þ* faller bort. Man har tänkt sig ett adjektiv *fenþnoz > fennoz*⁴ eller ett substantiv med stammen *fenþn-* vid sidan av *finþan-*, de båda grundformerna till Finn och Finne⁵, eller slutligen ett verbaladjektiv till verbet *finþan*, bildat på en tid, då detta i presens hade en stamutvidgning med *no*-suffix. Till det sålunda uppkomna **finnan* (< **finþnan*) skulle ha bildats ett verbaladjektiv **finna-*.⁶

Liksom Hultman a. a. antagit, att förleden i ordet Finland syftade på en nomadiserande befolkning, så antager Noreen a. a., att det av honom supponerade *fenþn-* på grund av sin betydelse lämpade sig till en benämning för en människa, som ännu levde på »samlarens» och »flyttarens» stadium, en nomad, en kringströvande jägare, och Finnheten betyder alltså enl. denne förf. »flyttarnas hed».

v. Friesen, som har en från Noreen avvikande uppfattning i fråga om förledens formhistoriska utveckling, anser också, att *finn-* syftar på en kringströvande befolkning och lägger särskild vikt vid den betydelse »gå till, gå efter», som finnes hos stambesläktade ord. *Finn-* är enl. v. Friesen ursprungligen ett substantiverat adjektiv med betydelsen »spårjägare, jägare». Senare leden i Finnheten tolkar v. Friesen med »skogbevuxen moränmark, öde skogstrakt, ofruktbar höjdsträckning» och hänvisar som stöd för denna tolkning till meddelanden av professor Hesselman samt de betydelser, ordet *hed* uppbär i de skandinaviska fornspråken och i nutida dialekter.

Detta förslag innebär i flera avseenden en tilltalande tolkning. Namnet kan emellertid belysas även ur andra synpunkter, och som ett bidrag därtill må en del förhållanden påpekas, vilka få anses så väsentliga, att de kunna läggas till grund för en ny etymologi.

Som namn på det sydsmländska folklandet har *Finn(h)ed* ~ *Finnved* dött ut under nyare tiden, men ordet lever på ett annat håll i Sverige, nämligen som namn på en by, och i denna mera begränsade lokalitet har man större förutsättningar att komma åt de faktorer, som varit de väsentliga vid namngivningen. I Horns socken i Kinda härad i Östergötland — ursprungligen gammal smålandsbygd — utbreder sig söder om en vik av Åsunden en präktig jordbruksbygd, där vi finna byar och gårdar med namnen Flarka, Väsby och Flytthem och söder om den sistnämnda gården vid övergången till skogsbygden byn *Finede*⁷, 1 mtl., utt. *finda*. Namnet skrives

¹ Finskt Museum 1896 s. 81 ff.

² Walde-Pokorny: Vergleichendes Wörterbuch II s. 26 f.

³ Wiklund i Finnisch-ugriscche Forschungen 12 s. 34. Se även Brøndum-Nielsen: Gdansk II s. 44 och där cit. litt.

⁴ Hultman a. a. s. 81 ff.

⁵ Noreen: Spridda Studier II s. 152.

⁶ v. Friesen i N. Sm. Medd. VIII (1926) s. 18 f.

⁷ Se Generalstabskartan, bladet 36 »Vimmerby».

finnade 1559, 1560¹, vilken stavning i det allra närmaste överensstämmer med den, som återger det folkliga uttalet av det småländska bygdenamnet, *finnid*, *Finnedhe*. Att namnet är det samma i båda fallen synes ganska säkert.

Byn *Finede* ligger på en rullstensås, den s. k. *Finedeåsen*, på vilken landsvägen till Locknevi i Södra Tjusts härad sedan gammalt går fram.² Den jämna plåtformiga åsryggen, vilken vid *Finede* är ganska bred, kallas *skarpenöt* och beskrives under samma namn hos Elers, a. a., Skarpenort. Den karakteriseras som »en slät liunghed af flera tunnlands widd». Om bebyggelsens ålder i dessa trakter vittnar det gravfält, som finnes vid åsens nordända, bestående av 39 kullar. En av dessa har mycket stora dimensioner, och två kullar omgivas av stenar.³ Gravfältet har sannolikt ursprungligen haft större omfattning. I gravhögarna ha ganska talrika fynd gjorts enl. uppgifter av L. F. Rääf, som tillvaratagit en del av desamma.⁴

Vi finna alltså här i en trakt med gammal bebyggelse en by, vars namn slutar på *-ede* och vilken är belägen på en rullstensås. Man ledes då osökt att tänka på de orter i det övre Sverige, vilka hava namnet (*H*)*eda* eller sammansatta namn, i vilka detta ord ingår, och äro belägna på rullstensåsarna eller andra moränbildningar, där jordmånen är densamma som på åsarna, den torra, stenbundna mark, som huvudsakligen bär tallskog. Hesselman har i sin kända uppsats *Långheden och Hälsingskogen*⁵ av ortnamnen dragit den slutsatsen, att *hed* på ett visst område i nordöstra Svealand varit beteckningen på dylika åsar och den skog, varmed de äro bevuxna. Med hänsyn till dessa förhållanden är det skäl taga i övervägande, om ej senare leden i bynamnet *Finede* är en beteckning på den nämnda grusåsen, som varit bebyggd sedan förhistorisk tid och på vilken en väg går fram.

Återvända vi till det sydsmländska folklandet, kunna vi lägga märke till att en lång rullstensås löper längs med Lagan, den s. k. Lagaåsen eller Bergaåsen, som börjar vid sjön Vidöstern och därifrån sträcker sig genom Sunnerbo och fortsätter ned i Åsbo härad i Skåne, där vi finna de karakteristiska ortnamnen Ljungaskog, Örkelljunga, Åsljunga, Sandhult, Healt m. fl.⁶ På denna ås, vars längd är ungefär 10 mil, har Lagastigen gått fram, en av Sveriges viktigaste farleder, den urgamla infartsvägen till vårt land från sydväst, och längs med densamma hade det samlat sig en ovanligt tät bebyggelse. Med hänsyn till de förhållanden, vi kunnat iakttaga vid *Finede* i Horn, förefaller det troligt, att det är denna ås, som ursprungligen burit namnet *Finn(h)ed*. Förleden antager jag vara en nominalbildning till verbet *finþan* i någon av de betydelser, vi kunnat iakttaga hos detta ord. En säkert styrkt sådan är »vandra», och ett verbaladjektiv **finna-* kan alltså ha betytt »som har samband med, har avseende på gång, vandring». *Finn(h)ed* är, menar jag, det äldsta namnet på den trafikled, som senare benämnes Lagastigen, sedan ordet *Finn(h)ed* utvidgats i fråga om sin betydelse till att beteckna bebyggelsen kring åsen och slutligen landet i sin helhet. Jfr till denna betydelseutveckling det västgötska häradsnamnet *Redväg* »ridväg». Genom detta härad gick Västergötlands förnämsta handelsväg.⁷

Hed ensamt eller såsom led i ortnamn synes vara sällsynt i Småland enl. v. Friesen, som dragit fram några exempel från de östra delarna av Kronobergs län, *Heda* by- och gårdsnamn i Kråkshult, Herråkra, Nottebäck och Sjösås, *Hederås* i Hornaryd, *Heljunga* i Långasjö, *Tvinnesheden* i Nottebäck.⁸ Terrängen angives beträffande dessa platser på geologiska kartan som krosstens-

¹ Kammararkivet: Smålands handlingar.

² Geologiska kartan ser. Aa: 149, Beskrivning till densamma s. 22, Elers: Historia om vägarna Tom. 5.

³ Beskrivning till Geol. kartan ser. Aa: 149 s. 30.

⁴ A. T. A.

⁵ NoB 1930 s. 1 ff.

⁶ Geologiska kartan ser. Ab: 5, 2, Aa: 113, 114, 67 med beskrivningar.

⁷ Sveriges Ortnamn, Älvsborgs län 10 s. 1.

⁸ a. a. s. 10.

grus.¹ Enl. generalstabskartan ligga de ifrågavarande platserna på »jordhöjder», i de flesta fall skogbevuxna. Ordet *hed* betecknar alltså i Småland som på det övriga germanska området den sämre jordmånen, som var stenbunden eller grusmängd, men namnet synes ej speciellt vara knutet till rullstensåsarna, som det är i vissa trakter av Svealand, ehuru *hed*-namn förekomma vid dessa, t. ex. *Healt* i Fagerhults sn N. Åsbo hd vid Lagaåsens sydliga sträckning. Men om en »hed» genom sitt geografiska läge och sin form kom att spela en större roll för trafiken, kunde den benämnas *finnhed*, »gånghed, väghed».

I likhet med dem som förut behandlat detta namn, har jag utgått från den förutsättningen, att senare leden utgöres av ordet *hed*. Emellertid finnas några ortnamn, som peka i en annan riktning. I Norge förekommer fyra gånger ortnamnet *Finneid*. En gård med detta namn ligger i Hemnes sogn och herred, *Findiedt* 1567, *Findett* 1610, 1614, *Find Eyd* 1661, *Find Eide* 1723.² I Fauske sogn, Skjerstads herred, ligger också ett *Finneid*, *Finndeid* 1567, *Finnded* 1610, 1614, *Finnd Eyd* 1661, *Findeide* 1723.³ I Kolvereids herred märkes ett *Finne*, som antages vara ett ursprungligt **Finneid*. Namnet stavas *Finedt* 1559, *Finnitt* 1590, *Finnde* 1626, *Finne* 1643, 1669, 1723⁴, och ett *Finneid* ligger i Drangedals sogn och herred, *Fineide* 1424, *Finnit Finnidt* 1574—1577, *Findønn* 1585, *Finnø* 1593, *Findø* 1604, *Findøe* 1665, 1723.⁵ Samtliga dessa gårdar ligga på typiska »ed», den första på »det smale Eid mellem Sørfjorden og . . . Finneidfjorden», den andra på »Eidet mellem Fjorden [Skjerstadvfjorden] og Nedrevandet», den tredje vid »en af de lavere Overgange mellem Folden og Sørsaltet», och *Finneid* i Drangedal har enl. a. a. sin plats »ved Solbergelven, som danner flere Fossefald». På kartan synes en gård *Finö* vid en älv på landtungan mellan Theitvandet och Övre Tokevandet. Solberg ligger vid en älv öster om den förstnämnda.⁶

Förleden i dessa namn uppfattas olika i de skilda delarna av Norske Gaardnavne, som folknamn, vilket synes vara det sannolikaste, fjord- eller ånamn, växtnamn eller personnamn. Att senare leden är *eid* antages utan tvekan i samtliga fall, och gårdarnas belägenhet talar ju också tydligt därför. Ordet *ed*, fvn. *eid*, är en gammal bildning till roten *i* »gå» i lat. *ire*, got. *iddja*⁷ och betecknar alltså en plats, där man går. I Sverige och Norge förekommer det ofta i namn på orter belägna vid floder eller sjöar.

En granskning av ortnamnsmiljön och terrängförhållandena vid byn *Finede* i Horn ger också till resultat, att man där kan räkna med ett *ed*. Byn ligger en knapp kilometer söder om den nämnda grusåsens nordända, som sträcker sig in på ägorna till en gård, som heter *Flytthem*, 3 mtl. Husen till denna gård ligga nu i nordvästlig riktning från *Finede* men lågo förr enl. de Rogiers karta över Östergötland (1653) nordost om *Finede* vid sjön Bolen. Att byggnaderna ej ursprungligen legat på sin nuvarande plats beror på att hela trakten kring *Finede* och *Flytthem* förr varit mycket mera vattensjuk än nu. På de Rogiers karta ser man en vik av den nämnda sjön skjuta in åt väster mot åsen till, och norr om *Flytthem* synes på de Rogiers karta en sjö *Rien*, som nu är urtappad.

Flytthem skrives *flötium* 1545, *Flyttiom* 1596 och uttalas numera vanligen *flj[ɛ]t[h]ém*, *fl[ɔ]t[h]ém*,

¹ Ser. Ab: 3, 4, 8, 15.

² Rygh: Norske Gaardnavne 16 s. 130.

³ a. a. 16 s. 225.

⁴ a. a. 15 s. 383.

⁵ a. a. 7 s. 3.

⁶ När jag upptäckte dessa norska namn, vilka ej kunna förbigås i en diskussion om det svenska ortnamnet, hade jag genom samtal med professor Sahlgren erfarit, att professor Sahlgren gjort samma sammanställning som jag mellan Lagaåsen och namnet *Finn(hed)* men att han antog senare leden i namnet vara *ed*, ej *hed*. Utan kännedom om motiveringarna för denna uppfattning kunde jag ej taga upp den till närmare prövning. Upptäckten av de norska namnen gav mig emellertid orsak till den utredning, som nedan skall meddelas.

⁷ Hellquist: Sv. etym. ordb.

men ett äldre uttal *flötjūm* är ännu känt och användes av enstaka gamla personer. Det är starka skäl att misstänka, att *Flytthem* ej är ett äkta *hem*-namn. Det förefaller nämligen otroligt med den kännedom vi ha om dialekten i denna trakt, att ett *flytthem* skulle kunna utveckla sig till ett *flyttiom*, utan det naturligaste sambandet mellan dessa dubbelformer är att här föreligger en dat. pl. *flyttiom*, *flöttiom*, som betygas av de äldsta stavningarna och vilken genom omtydning fått formen *flytthem*. Det kan tilläggas, att en by med namnet *Gumhem* finnes i socknen. Det substantiv, som här föreligger, antager jag vara bildat till samma rot som verbet *flyta*. I Dalarne förekommer *fljot*, *fljot*, f. = »skogskärr, myr»¹ och vidare *flstt*, f. »stor myr» (som senare sms.-led i ortnamn)², som motsvaras av det västnord. *fløyt*, f. »sitt og flatt stykke land ved vandløp, ofte oversvømmet, bredt stille grundt stykke av en bæk. Grf. **flautiō*»³. I Sävedals härad finnes ett terrängnamn *Kärrflöterna*, *skerflötora*, som betecknar stora mader och vars senare led sammanställes med det ovannämnda norska *fløyt*.⁴ *Flyttiom* är, som synes av böjningen, ursprungligen kortstavigt i motsats till de föregående orden men hör till samma stam och har sannolikt liksom de haft betydelsen »sankmarker, kärr». Minnet av de sankmarker, som en gång utbredd sig kring Finedeåsen, lever ännu i traditionen. En man skall ha dödats »i det öster om Flytthems ladugård sedan länge odlade kärret».⁵ Den upplysning om Finedeåsens närmaste omgivning, som ortnamnen ge, framhäver alltså åsens betydelse som vägbana och ger oss även rättighet att här räkna med ett *ed*.

Vända vi oss till det sydsmländska bygdenamnet *Finn(h)ed* ~ *Finnved* och antaga som riktig den uppfattning, jag här sökt styrka, att det är Lagaåsen, som ursprungligen avses med detta namn, kunna vi lägga märke till att alla äldre skrivningar utom en sakna *h* i senare leden och att reala skäl ej heller tala mot *ed*-teorien, då åsen går fram utmed ån.

Åtskilliga skäl tala alltså för antagandet, att senare leden i det nu diskuterade ordet varit *ed*, ej *hed*, men detta spörsmål och andra frågor i samband med denna tolkning kunna ej slutgiltigt besvaras utan en undersökning av å ena sidan alla namn, i vilka orden *ed* och *hed* ingå, och å andra sidan alla med *finn*- sammansatta namn, och en dylik undersökning faller utanför ramen för denna framställning, som endast avser att vara ett diskussionsinlägg i en intressant och svårutredd fråga. Är namnet verkligen sammansatt med *-ed*, varom vi emellertid ej kunna uttala oss med bestämdhet, kan det med den tolkning av förleden som här föreslagits, synas vara inom sig tautologiskt, men man måste räkna med att endera leden bleknat till sin betydelse.

Orden *ed* och *hed* äro för övrigt till formen så lika varandra, att de med lätthet sammanblandas, i synnerhet då de stå som senare led i sammansatta namn, i vilken ställning *hed* lätt förlorar sitt *h*. De tangera även varandra i fråga om innehållet, då grundbetydelsen hos *ed* är »väg» och *hed* betecknar den sandiga och stenbundna terräng, som lämpade sig för och ofta blev använd som vägbana. Långheden, det gamla namnet på Badelundaåsen, betecknar själva rullstensåsen, längs vilken vägen går eller som utgör vägen. Snarast betecknar namnet vägen själv.⁶ Även på de områden, där *hed* har den från Danmark och Tyskland kända betydelsen »trädlös slätt», uppträder det i betydelsen »väg». I bohuslänska dialekter, där ordet *hed* är fullt levande, har det bl. a. betydelserna »ofruktbar slätt bevuxen med ljung, sämre och mera avlägset liggande betesmark, större, ej odlat fält, åkerfält i utmarken». I bestämd form pl. be-

¹ Rietz s. 151.

² Levander: Dalmålet I s. 300.

³ Torp s. 128.

⁴ Ortnamnen i Göteb. o. Bohus län I s. 265.

⁵ Ridderstad: Östergötland II: 2 s. 651.

⁶ Hesselman a. a. s. 9.

tecknar ordet emellertid »väg över ett jämnt fält», vilken betydelse finnes i flera av de nordligaste socknarna. I Tanums socken användes även singularformen av *hed* = »väg över slätt».¹

76—77 **uf**. Ang. betydelsen hos *of*, då det står i förbindelse med en optativ se I. Dal: Ursprung und Verwendung d. altnord. Expletivpartikel *of*, um s. 35, Kuhn: Das Füllwort *of*, um im Altwestnord. s. 120 f., E. Olsson i Ark. f. nord. fil. 1933 s. 187 f.

I 76—80 **ufari** tjänstgör 77 **f** dels som sista runa i partikeln *of*, dels som den första i verbet. Jfr **far**, Sm. 5 Transjö. I **ufari** äro partikeln och verbet så intimt förenade, att de båda *v*-ljuden assimilerats till ett, vars naturliga beteckning är **f** på grund av ställningen mellan två vokaler.

Verbet »vara» står här i impf. konj. Bruket av konjunktiv i detta fall överensstämmer med förhållandena i fvn., där konjunktiv brukas i sådana relativsatser som t. ex. *var hann allra manna venstr, er menn hefði sét*.² Vokalen i pret. konj. visar i den litterära fsv. så gott som aldrig *i*-omljud. Enstaka exempel finnas dock.³

Med inskriftens avslutning kan jämföras motsvarande parti av T. 35 **sar · uar · trik tr · i · birka** eller av Nybblestenen Sö. 213 (L. 947) **han : uar : boanti : bestri : kili :**. Man minnes även den skånska Villiestenens **sar × uas × piakna × furstr**, D. R. IV: 6 (vol. III).

Det är en anakolut i stiliseringen av inskriftens senare del, där orden **a : f-n : ip-** strängt taget endast passa som bestämning till **pih : na**. En ordagrann översättning »den bäste av de fränder och odalmän, som fordom levde i Finnveden» ger ej fullt god mening, och ristaren har förmodligen menat »en frände, som var den bäste av de odalmän, som fordom levde i Finnveden».

Transskription:

**Gauþráðr gerði kumbl þessi eptir *Ástráð, fǫður sinn, þann frænda ok þegna beztan,*
*er a *F(i)nnheið(i)*
fordum of véri.

Översättning:

Göþrad gjorde denna vård efter Ástrad sin fader, den ypperste av de fränder och odalmän,
 som i Finnveden
 fordom levde.

36. Bolmaryd. Nöttja sn. Sunnerbo hd.

Pl. XXV: 2.

Litteratur: B. 1009; L. 1268; Vistrand: Sockenbeskrivning och teckning 1880 i N. Sm. Ark., teckning i A. T. A. den 10/5 1880, Sunnerbo bl. 3; Ihrfors: Smol. sacra III s. 306 med teckning; Kinander i Småländska Hembygdsböcker II s. 47.

Stenen står på ett gärde väster om vägen vid Mellangården i Bolmaryds by utmed en stenmur. Gårdens ägare talade om, att den kallas »Kung Hammars sten», och att den tidigare haft sin plats 6 m. längre söderut i samma gärde. Runorna, som nu vetta åt söder, voro förut vända åt väster. Under minst ett år före denna flyttning, som skall ha skett omkring 1913, hade stenen legat kullfallen i åkern.⁴

¹ För dessa upplysningar står jag i tacksamhetsskuld till Institutet för ortnamns- och dialektforskning vid Göteborgs högskola.

² Nygaard: Norrøn Syntax § 291 anm. 1. Ang. modus i relativsatser i fsv. se Ahlén: Om verbets syntax i den äldre fornsvenskan s. 14; Klockhoff: Relativsatsen i den äldre fornsvenskan s. 63 f.; Mattsson: Konjunktiven i fornsvenskan s. 123 ff.

³ Noreen: Aschw. § 564 anm. 6.

⁴ A. T. A.